

Marlo's Chronyke

Stichting

Heemkunde Markelo

Jaargang 6
Nummer 1
April 2003

Marclo's Chronyke

Uitgave van de Stichting Heemkunde Markelo

Inhoud

Van de redactie	1
Verdreven van huis en haard	1
Gedicht van Jan van Hein	21
Huisslaching	24
Tijdrekening en kalenders	31
De eerste off. vastlegging van Markelo's gemeentegrens	38
Krantenbricht uit 1920	43
Nu en...vroeger (in foto's)	44

Redactieleden

Mw. W. Roodhorst, Pr.Irenestraat 13, 7475 BW Markelo,
Tel. 363795

Mw. G. Stokreef-Braakman, Larenseweg 2, 7475 PW Markelo,
tel. 363009

J. G. Hidders, Rijssenseweg 12b, 7475 VB Markelo, tel. 361833

G.J.Leferink, Tolweg 57, 7475 BH Markelo, tel. 361890

W. Schreurs, Tolweg 27, 7475 BG Markelo,tel. 361814

Stichting Heemkunde Markelo. Internet: <http://go.to/markelo>

Secretariaat: A. H. Vedders, Blauwe Torenstraat 33, 7241 BD

Lochem. E-mail: antonvedders@hetnet.nl

Van de redactie

Voor dit nummer van Marclo's Chronyke was zoveel kopij aanwezig dat we u een dik nummer kunnen aanbieden. In de vorige twee afleveringen was een gedeelte van een interview met de heer Beunk opgenomen, waaruit nog meer geput kan worden. Dat zullen we in het najaarsnummer dan ook doen. Door een toevallige ontmoeting hoorden we een stukje geschiedenis uit de tweede wereldoorlog waarover nog bijna niets gepubliceerd is en daardoor hebben we voor u een speciaal artikel kunnen samenstellen. Vlak voor de jaarlijkse herdenking van de bevrijding is dat zeker een boeiend onderwerp.

Verdreven van huis en haard

In iedere oorlog proberen burgers veelal bescherming tegen het geweld van de strijdende partijen te zoeken door te vluchten. Die vluchtelingenstromen bewegen zich van hot naar her, al naar gelang de informatie over mogelijke veilige gebieden hen bereikt. Dat lang niet alle plaatsen die als veilig worden beschouwd dat ook zijn, is recentelijk wel gebleken in Sebrenica. In de Tweede Wereldoorlog was dat vaak niet anders, maar gelukkig zijn er uit die tijd uitzonderingen te vermelden.

Honderden boeken zijn er geschreven over de Tweede Wereldoorlog. Door verschillende van die boeken te lezen kan men een getrouw beeld verkrijgen van wat er in die periode, bijna van dag tot dag, is gebeurd. Alle oorlogshandelingen zijn tot in de kleinste details uitgediept.

Wat echter nauwelijks beschreven is zijn de consequenties van die oorlogshandelingen voor de gewone burgers. Mensen die buiten hun schuld verdreven werden van huis en haard en wier eigendommen vernield werden en soms totaal verloren gingen.

Bij het verschijnen van dit nummer van onze Chronyck is het 58 jaar geleden (8 april 1945) dat Markelo werd bevrijd. Reden voor ons om in dit nummer een uitgebreide beschrijving op te nemen over de vluchtelingen die in de Tweede Wereldoorlog in Markelo zijn opgevangen. Niet alleen hun verblijf hier, maar ook hun vlucht en de reden daarvan zullen worden belicht.

Achtergrondinformatie

Op 6 juni 1944 landde het geallieerde invasieleger, bestaande uit Amerikaanse, Canadese en Engelse strijdkrachten op de Normandische stranden. Meer dan 6000 schepen en landingsvaartuigen werden ingezet en bijna 11000 vliegtuigen waren voor de strijd beschikbaar. Daarmee begon een grote militaire operatie die soms voorspoedig en op andere momenten dramatisch verliep.

Een van de grote mislukkingen was operatie Market Garden. Op 17 september 1944 werden met vliegtuigen en zweefvliegtuigen 35.000 militairen met hun materieel gedropt bij Eindhoven (het Wilhelminakanaal), Grave (de Maas), Nijmegen (de Waal) en ten noorden van de Rijn bij Arnhem. De bedoeling was om een reeks bruggen over de grote rivieren in handen te krijgen, om zo het Duitse Roergebied te kunnen omsingelen als begin van een opmars naar Berlijn. Maar het geallieerde opperbevel was er niet van op de hoogte dat in het Gelderse gebied sterke Duitse legereenheden aanwezig waren, waaronder het Tweede SS-Panzerkorps. Na tien dagen felle strijd vluchtten de laatste Britse parachutisten bij Arnhem naar het zuiden. Daarmee was deze operatie totaal mislukt. Door deze tegenslag raakte de bevrijding van Nederland een half jaar achterop. Het werd het zwaarste halve jaar van de hele oorlog. Arnhem en Oosterbeek moesten op Duits bevel ontruimd worden waardoor niet minder dan 180.000 mensen elders opgevangen dienden te worden.

Later onderging een groot gebied in Noord-Limburg, gelegen tussen de Maas en de Duitse grens, hetzelfde lot. Velen van die Limburgers zijn uiteindelijk terechtgekomen in Markelo.

Leven onder de grond (een vluchteling vertelt).

“Het was eind oktober 1944 dat wij van de Duitsers de opdracht kregen om ons huis in Afferden te verlaten. We woonden tussen de Duitse grens en de Maas, de verdedigingslinie van de Duitsers. Aan de overkant van de Maas lagen de geallieerden. Over en weer werd er flink op los geschoten. We moesten ophoepelen van de Duitsers en maar zien dat we ergens anders onderdak kregen. Dat ging betrekkelijk vlot omdat we een plek vonden op de boerderij van familie van ons in Heukelom. Heukelom is een klein gehucht dat onder de gemeente Afferden valt. Buurtenoten, die in de buurt geen onderdak vonden, trokken naar het noorden”.

Joost Meeges

Aan het woord is Joost Meeges, toen elf jaar oud. Hij was één van die vele vluchtelingen uit Noord Limburg. Het gebeuren uit die tijd staat als het ware op zijn netvlies gebrand. Samen met zijn vader Herman en moeder Anna, zijn broer Bernard en zijn twee zusters Willemina en Josefiën en wat schamele bezittingen ging het te voet naar Heukelom. Zijn broer Jacob was daar niet bij want die was in Duitsland te werk gesteld. “Eenmaal in Heukelom hebben we meer onder de grond in een schuilkelder geleefd, dan dat we de buitenlucht zagen. De beschietingen met zware kanonnen van de overkant van de Maas nam hand over hand toe. Als de beschietingen eventjes wat afnamen gingen we snel wat aardappelen rooien voor de volgende dag. Begin december zaten de meeste aardappels nog in de grond. Tijdens één van deze beschietingen is een nicht van mij omgekomen. Je kunt je voorstellen dat het geen pretje was om, met een grote groep mensen, in een schuilkelder te wonen met de angst dat er elk moment een zware granaat boven de schuilkelder tot ontploffing kon komen. Inmiddels begon het winter te worden en flink koud. Eind december lag er flink wat sneeuw. Ondertussen nam de beschieting door de geallieerden toe (24 uur per dag), in België was in de Ardennen het laatste wanhopige offensief van Hitler begonnen. De boerderijen, die door de bewoners waren verlaten, werden door de Duitsers geplunderd. Achtergebleven vee werd door hen geslacht. Wat ze dachten nodig te hebben werd er afgesneden. De rest van de kadavers bleven open en bloot liggen”.

Onbekende bestemming

Op 2 januari 1945 begon voor de Limburgers de ellende pas goed.

Joost: “We kregen die morgen om acht uur de mededeling van de Duitsers dat we om negen uur klaar moesten staan om te vertrekken uit onze tijdelijke schuilplaats. De hele streek moest ontruimd worden. We mochten alleen wat kleren meenemen. Enkele boeren kregen toestemming een paard en wagen mee te nemen waar ouderen, zieken en mensen die slecht ter been wa-

ren, op mochten zitten. Om negen uur stond een stoet van ruim 2000 mensen klaar. Begeleid door bewapende Duitsers ging het lopend richting grens, Duitsland in. 's Avonds werden we hier in een klein plaatsje (Weze) in een meubelfabriek ondergebracht waar we wat eten kregen uit de gaarkeuken. De andere morgen moesten wij al vroeg weer verder. Gelegenheid om ons te wassen was er niet. Met name de kleine kinderen die nog niet zindelijk waren, begonnen al wat te ruiken. Tevens begon het bitter koud te worden. Als ik nu op de televisie de beelden van vluchtelingen zie, zoals in Joegoslavië en Afghanistan, dan komen bij mij de herinneringen uit die tijd weer sterk naar boven."

Kleve

Behalve dat het koud was, bestond ook nog de angst dat ze beschoten zouden worden door vliegtuigen.

Joost: " Gelukkig gebeurde dit niet, hoewel er veel vliegtuigen in de lucht waren. Onze tocht ging die dag richting Kleve. Een zware tocht en iedereen was 's avonds behoorlijk moe. We werden daar ondergebracht in een school waar bijna geen dak meer op zat. In deze school hadden Russische krijgsgevangenen gezeten die de vorige dag vertrokken waren. Je kunt je niet voorstellen welk een ongelooflijke smeerboel wij daar aantreffen en waarin wij ons moesten redden. Ook hier kregen we een klein beetje eten uit de gaarkeuken. Voor verschillenden van ons begon de honger te knagen. Ook hier was geen water om ons te wassen.

De derde dag, het weer werd steeds slechter en het lopen ging al moeilijker, ging het van Kleve naar 's Heerenberg waar we weer in een school werden ondergebracht. In die school was de temperatuur gelukkig redelijk, daar stond tegenover dat we bijna niets te eten kregen. De andere morgen, zeg maar de vierde dag, ging het naar Zeddam.

's Avonds weer hetzelfde liedje, in een school en bijna geen eten. Onze groep begon iets kleiner te worden want hier en daar werden onderweg wat mensen bij particulieren ondergebracht."

Vernedering

Joost raakt bijna geëmotioneerd als hij verder vertelt. “Wij begonnen er uit te zien als echte schooiers toen we de andere morgen weer klaar stonden om te vertrekken, richting Terborg. Wij zwierven nu al voor de vijfde dag rond, zonder dat wij ons konden wassen. We hadden het erg koud en waren hongerig. In Terborg kregen we voor die nacht weer onderdak in een school. Van hieruit ging het de volgende morgen naar Lichtenvoorde waar we een plek kregen in zaal Pelle. Dit was een verademing want hier mochten we een paar dagen blijven. De opvang was ook beter geregeld. We waren totaal uitgeput, immers zes dagen lopen met een bijna lege maag is geen pretje. Ook in Terborg en Lichtenvoorde werden hier en daar mensen ondergebracht, hoewel dat moeizaam ging. Tweeduizend mensen onderbrengen, waarvan de gezinnen ook nog graag bij elkaar bleven, is geen gemakkelijke taak.

Vanuit Lichtenvoorde gingen we richting Groenlo en Neede naar Gelselaar waar we, het spreekt haast vanzelf, werden ondergebracht in een school. Hier hebben we de meeste armoede geleden: slechte opvang en geen eten. In de school was het bitter koud. Toen verschillenden van ons op zoek gingen naar hout om de kachel te stoken, stelde de bevolking zich behoorlijk vijandig op. Je kon zien dat ze niets te maken wilden hebben met die schooiers uit Limburg. Van alle ellende die wij tijdens onze vlucht ondervonden, was het verblijf van een paar dagen in Gelselaar wel de grootste vernedering voor ons.” Joost wordt nog kwaad als hij daaraan terug denkt.

” We waren blij dat we weer uit Gelselaar konden vertrekken. We waren door en door koud en voelden ons ontzettend smerig. Op ons als kinderen maakte de reis een onuitwisbare indruk: ernstig zieke mensen die op wagens werden meegevoerd, vrouwen die onderweg van een kind bevielen en zelfs het overlijden van een kind onderweg, dat in Borculo werd begraven. Dit alles maakten we van nabij mee. De tocht ging richting Diepenheim en van daaruit naar Markelo”.

Hoe het daar was geregeld zou hij spoedig ondervinden.

De vluchtelingenopvang in Markelo.

De eerste vluchtelingen die onderdak zochten in Markelo waren geëvacueerde Scheveningers. Reeds aan het eind van 1942 ondervonden de inwoners aan den lijve wat evacuatie betekende. Van de mannen waren er al velen weggevoerd naar Duitsland om daar te werken in de Duitse oorlogsindustrie. De vrouwen, kinderen en bejaarden kregen de aanzegging om hun woonplaats te verlaten, omdat de Duitsers ter plekke een verdedigingslinie langs de Noordzee gingen bouwen.

De familie Klumpers in de Dijkerhoek waar Joost , Leo en Willemina onderdak vonden. Staand van links naar rechts Hanna, Willem, Jan, zittend Arend Jan en Tonia

Zo kon het gebeuren dat Markelo, zonder dat men er op was voorbereid, plotseling evacu s kreeg aan wie onderdak en voedsel moest worden verstrekt. Deze kleine groep, in de volksmond sprak men van vluchtelingen, werd later uitgebreid tot geweldig

grote aantallen. Naast de Scheveningers, die al snel gewend waren, kreeg Markelo later duizenden vluchtelingen te verwerken, waarvan velen na enkele dagen verder trokken. Anderen bleven vele maanden in Markelo wonen.

De mensen die slechts kort bleven, de zogenaamde passanten, werden ondergebracht in zaal Smit (nu café het Wapen van Markelo). Degenen die langer bleven werden gehuisvest bij particulieren in het dorp en in de buurtschappen.

*Ook etenshalers uit
het Westen vonden
onderdak in de
zaal van Cafe Smit*

De organisatie van de opvang

Al spoedig na de komst van de Scheveningers (eind 1942) werd een zogenaamde hulpdienst ingesteld. Deze was aanvankelijk gerelateerd aan het Rode Kruis en werd ook wel evacuatiedienst genoemd. Later, toen de landelijke leiding van het Rode Kruis problemen kreeg met de Duitse bezetters, werden die werkzaamheden voortgezet door de BAB (Bureau Afvloeiing Burgerbevolking).

Het was de toenmalige burgemeester Korthals Altes, die het initiatief nam tot het instellen van een hulpdienst in Markelo. Hij verzocht de heer Roosdom om als hoofd van deze dienst te gaan

functioneren. Als eerste medewerkers kreeg deze toegewezen: A.R. van de Wolde (vervoerszaken) en J. Bats (administratieve zaken). Deze heren konden op dat moment nog niet bevroeden dat hun organisatie zou uitgroeien tot een geweldig grote staf van vrijwillige medewerkers. Voorlopig ging ze echter een nogal sluimerend bestaan lijden. Haar onderkomen was eerst een kamer in het gemeentehuis, later in het huis van de heer Sniijders (nu Goorseweg 10).

Men kwam voor de eerste keer in actie toen er sprake van was dat de bevolking van ons dorp in z'n geheel op korte termijn geëvacueerd zou moeten worden naar de buurtschappen. Deze plannen werden geuit door de Weermachtscommandant in Deventer.

De evacuatiedienst, inmiddels uitgebreid met J. ten Hove (smid) en G. Vermeulen (koerier en leider passantenhuis), had binnen

Op de foto H.J.Lammertink. De ouders van Joost'', zijn broer Bernard en zijn zuster Josefien kregen onderdak bij Lammertink (Kop'ren Smorre)

twee dagen een compleet evacuatieplan gereed. Iedereen in het dorp wist bij welke boerderij hij terecht kon en iedere boer wist wie hij kreeg ingekwartierd. Ook het vervoer was tot in detail geregeld. Gelukkig hoefde dit plan nooit ten uitvoer te worden gebracht.

Toen eind oktober 1944 de vluchtelingenstroom een massale omvang begon aan te nemen, bleek de organisatie in Markelo op bijna alle punten moeilijkheden op te leveren. Zowel de huisvesting als de voedselbereiding gaven vele problemen. De materialen, die door het centrale Rode Kruis ter beschikking waren gesteld, werden maar in een kamer bij G. Wissink (voormalig hotel de Zwaan) gestouwd, omdat er van alles tussen zat, behalve de goederen die men nodig had. Slechts de toegezonden stromatrasen waren bruikbaar voor het passantenlokaal. De echt benodigde zaken moest men dan ook zelf aanschaffen, dan wel verkrijgen van particulieren.

De eerste grote toestroom van vluchtelingen vond plaats op 14 november 1944. De dag ervoor kwam er een telefoontje op het gemeentehuis met de mededeling dat er de volgende dag 850 vluchtelingen zouden moeten worden ondergebracht. Ze moesten afgehaald worden in Diepenheim. Als gevolg van dat telefoontje werd er een vergadering uitgeschreven voor 14 november om 9.00 uur. Op deze vergadering waren o.a. aanwezig: J. Roosdom, A.R. van de Wolde, J. Bats, Ds. Schellenberg, H.J. Kistemaker, J. ten Hove, G. Sanderman, J. Klein Velderman, G. Wissink, G. Wonnink, Exzo, H. van Zalk, D. Geurtsen, echt)paren Meengs en Neef, Mej. B. Buursink en vele anderen. In de loop van de vergadering kwam ook NSB-burgemeester Diemer binnen. Grote afwezigen waren burgemeester Korthals Altes en Dr. Wanrooy (beiden ondergedoken), Dr. Romijn en de heer Hardenberg (beiden in een concentratiekamp). Het was een korte vergadering want om 11.00 uur moesten de vluchtelingen, die met boerenwagens vanuit de richting Borculo werden aangevoerd, in Diepenheim worden opgevangen. De heren Vermeulen en Zalk werden hiertoe naar Diepenheim gestuurd.

In de stromende regen kwamen ze het dorp binnen. Vooraan een grote stoet boerenwagens met daarop totaal verkleumde mensen, die al langer dan een week onderweg waren. Diezelfde avond kwam er nog een transport, dat verkeerd gereden was en dat in Stokkum, bij boeren die van te voren niet waren ingelicht, ondergebracht moest worden. De deuren gingen echter bijna overal wagenwijd open. Niet overal, maar daar stond tegenover dat anderen wel een paar mensen meer opnamen.

Van zondag tot woensdag kregen de vluchtelingen de tijd om wat op adem te komen. De kleding werd gedroogd en er werd flink gegeten en geslapen. 's Woensdags werden vele Markelose boeren met paard en wagen gecharterd en deze vervoerden de vluchtelingen verder naar het noorden, de eerste dag tot Ommen.

Aan de hand van de ervaringen opgedaan met dit eerste transport, werd de organisatie grondig aangepast. Er werd in december 1944 een passantenhuis gesticht in zaal Smit, waar vluchtelingen die slechts voor korte tijd hier verbleven konden worden ondergebracht. Dat zaal Smit hiervoor vrij kwam was te danken aan het feit dat de Duitsers, die tot die tijd die zaal in gebruik hadden, juist toen plotseling vertrokken. Zowel de grote zaal, het toneel als enkele kleinere kamers werden als passantenverblijf ingericht. Naast de voordeur kwam een groot bord met daarop een rood kruis. Het werd een toevluchtsoord voor vele ontheemden. Vluchtelingen uit het zuiden, etenhalers uit het westen, maar ook onderduikers konden hier terecht.

Een noodziekenhuis werd gecreëerd in het kantoorgebouw van de coöperatieve landbouwvereniging. Er werden ledikanten geplaatst, een verpleegster en een paar vrijwilligsters deden hun intrede en 's morgens kwamen de (waarnemende) huisartsen om beurten op bezoek. Zieken hoefden daardoor niet langer in het rumoerige passantenverblijf te blijven en konden hier rustig op krachten komen.

Na dit eerste transport volgden er nog vele. De meerderheid bleef maar één nacht in het passantenlokaal en trok daarna verder, anderen verbleven hier maanden.

De colonnes boerenwagens met daarop de vluchtelingen werden soms beschoten door jachtbommenwerpers. Het is gelukkig maar één keer voorgekomen dat hierbij een gewonde viel te betreuren. Op 5 januari 1945 werd een wagen op de Holterweg nabij café de Poppe geraakt. Mevrouw Brugmans, een vluchtlinge uit Arnhem, werd gewond. Zij werd in Markelo verpleegd en is tot ver na de oorlog hier blijven wonen. De beschietingen werden echter steeds heftiger zodat besloten werd om alleen nog 's avonds en 's nachts vluchtelingen te vervoeren.

De hulp was algemeen

Zowel in het dorp als in de buurtschappen was men er van door-drongen dat de evacuatiedienst slechts naar behoren kon functioneren als iedereen, waar nodig, behulpzaam was. Uit alle hoeken van de gemeente kwam dan ook zowel persoonlijke als materiële en financiële hulp. In de praktijk is er bijna geen landbouwer in Markelo die, in de periode eind 1944, begin 1945 niet voor kortere of langere tijd aan een groepje vluchtelingen onderdak heeft verleend.

Natuurlijk waren er ook uitzonderingen: mensen die de noden van hun medemensen wel zagen maar het niet konden opbrengen om daadwerkelijk de helpende hand te bieden. Juist omdat het uitzonderingen waren zijn die gevallen, ruim 55 jaar na dato, bij ingewijden nog steeds bekend.

Door de eendrachtige samenwerking van bijna alle Markeloërs ging de evacuatiedienst geweldig goed functioneren. Nergens in de omgeving werden de vluchtelingen zo onthaald als in Markelo. Vroegere scheidslijnen in de bevolking, zoals kerkelijk en niet-kerkelijk, politiek links of rechts, deden er niet meer toe.

Problemen rond het passantenverblijf

Vele Markelose vrijwilligers zetten zich in om het passantenverblijf draaiende te houden. Getracht werd om ook de vluchte-

lingen in te schakelen bij de werkzaamheden. Dit werd vaak een groot fiasco. Velen waren door de ontberingen onverschillig en lui geworden en “drukten” zich als er karweitjes (die in het belang van hen zelf waren) uitgevoerd moesten worden. Steeds weer draaiden dezelfde op voor de vervelendste klusjes.

Het vullen van de slaapzakken met hooi of stro gebeurde aan de overkant van de weg bij (de nu niet meer bestaande) boerderij Eungs. Vluchtelingen, die hiermee werden belast, gedroegen zich onverantwoord door in de hooischuur te gaan roken en elkaar te gooien met alles wat in die schuur aanwezig was. Sindsdien moesten ze de strozakken buiten in de vrieskou in plaats van in de warme schuur vullen.

Aardappels schillen, koolrapen schoonmaken, zagen van hout voor de kachel, schoonmaken van de zaal en de toiletten, bedden kloppen, het waren allemaal karweitjes die men zelf kon doen, doch die slechts na het uitoefenen van enige dwang uitgevoerd werden.

Teneinde de discipline onder de zaalbewoners wat aan te halen, werd er een zaalchef aangesteld in de persoon van de heer G. Vermeulen. Een van de eerste maatregelen die hij nam, was dat men verplicht werd zich zo nu en dan te wassen. Hiertoe werden warm water, zeep en dergelijke ter beschikking gesteld. Helaas waren er velen, vooral vrouwen, die zich aan deze verplichting onttrokken.

Men moet echter uit het voorgaande niet concluderen dat alle vluchtelingen zich onttrokken aan de werkzaamheden en verplichtingen. Er waren ook mannen en vrouwen die prijs stelden op een goede organisatie en zich daar daadwerkelijk voor inzetten. Grote indruk maakte b.v. de familie Crommentuyn uit Afferden. Vooral Mevrouw Crommentuyn was de ziel van alle goedwillende aanwezigen in de zaal. Zij, haar dochters en anderen hielpen de vrijwilligers bij alle voorkomende werkzaamheden. Ook zorgde zij er voor dat het godsdienstig leven van de, meest katholieke, aanwezigen weer werd geïntensiveerd. De heer Crommentuyn, die bakker van beroep was, nam het voortouw als de vrijwilligers de kleffe broden moesten snijden. Er

waren echter meer families die op het juiste moment de handen uit de mouwen staken: de familie Mulder uit Arnhem, de gezusters Clevers, de families Rutten en Willems uit Angeren. De problemen met het aardappelschillen werden op de duur zo problematisch (de zaal werd totaal versmeerd door het slordig omgaan met schillen e.d.) dat gezocht werd naar een andere plek. Deze werd gevonden in de bakkerij van Klumpers. En plotseling steeg de belangstelling voor het aardappelschillen, want in de bakkerij was het lekker warm. Maar ook daar werd er met schillen e.d. gegooid. Zelfs Klumpers werd er mee bekogeld. Dat werd niet getolereerd en dus werd de bakkerij ontruimd, het aardappelschillen moest vanaf toen in de gaarkeuken zelf, die gehuisvest was bij de slagerij van Dollekamp (Beurdje) aan de Holterweg, plaatsvinden. Ineens werd de zin in schillen weer minder, sommigen simuleerden zelfs dat ze daarvoor te ziek waren. Enkelen liepen met verband om de arm of de vingers om maar verschoond te blijven van het vervelende karweitje.

Nog zo'n karwei waar bijna niemand voor te porren was, was houtzagen. Omdat er geen kolen meer waren moesten de kachels in de zaal en in de gaarkeuken gestookt worden met hout. In de bosrijke omgeving was hout in overvloed te krijgen. Maar het werd door de gemeente, via de distributiedienst aan de stam bezorgd bij zaal Smit. Dus het moest nog in blokken worden gezaagd voordat het verstoekt kon worden. Een mooi karwei voor de manlijke vluchtelingen, die werkloos rond doolden en de omgeving verkenden, dacht men. Het was echter elke dag weer een strijd om vier man te vinden die 1 ½ uur aan de zaag wens-ten te trekken, terwijl het toch in het belang van henzelf was dat de zaal enigszins verwarmd werd. Toch waren ook hierop weer uitzonderingen. Er waren ook vluchtelingentransporten waarvan de mannen zelfs vroegen om werkzaamheden.

Het eten

Het was in het laatste oorlogsjaar moeilijk om dagelijks de maaltijdvoorziening rond te krijgen. Vooral in de steden was het hopeloos. Echter op het platteland en dus in Markelo viel het nogal mee. Hoewel in de winkels er nauwelijks iets te krijgen was en wat er was, kon alleen op distributiebonnen worden gekocht.

Ook de voedselvoorziening voor de bewoners van zaal Smit ging niet altijd van een leien dakje. De regel was dat de zaalchef 's morgen een dagrapport opstelde, waarop o.a. vermeld werd voor hoeveel personen er die dag voedsel moest zijn. Van de distributiedienst kreeg de gaarkeuken aan de Holterweg dan bonnen om brood, boter, beleg en de grondstoffen voor de warme maaltijd aan te schaffen. De warme maaltijd was trouwens nogal eentonig. Deze bestond, op uitzonderingen na, dagelijks uit aardappelen met koolraap. Die uitzonderingen betroffen b.v. het kerstdiner van 1944 en de viering van het 25-jarig huwelijk van het vluchtelingenpaar Rutte uit Angeren. Bij die gelegenheden waren er spersiebonnen, beschikbaar gesteld door de Markeloërs, roastbeef en pudding toe. Dit laatste was alleen mogelijk door gesjoemel bij de distributiedienst.

Ook kwam het voor dat soms een boer met een kruiwagen vol boerenkool bij de gaarkeuken kwam. Dit resulteerde dan in een feestmaal.

Het toebereiden van het brood, het afwassen van het bestek en de tafels en andere werkzaamheden rond de voedselverstrekking vergde veel van de vrouwelijke vrijwilligers uit Markelo onder leiding van Mevrouw Meengs- Heilersig. Er waren twee ploegen geformeerd waarvan de ene in de loop van de morgen begon en de andere, die in de loop van de middag van start ging. Het was dan ook geen kleingheid. Wanneer er 150 mensen in de zaal aanwezig waren (wat vaak het geval was) moesten er 300 porties brood klaar gemaakt worden, dus 1200 sneetjes brood. De broodmaaltijden die 's morgens en 's avonds werden genuttigd bestonden uit 4 boterhammen per persoon belegd met boter en

vlees of kaas. Tijdens de warme maaltijd mocht men eten zoveel men beliefdde.

Tot de groep vrijwilligers behoorden o.a.: Anneke Nijenhuis, Gerda Meengs, Marietje Frederiks, Manda Schellenberg, Kerstin Schellenberg, Gerrie Roosdom, Hanna Kottelenberg, Gerda Hargeerds, Joke Groothuis, Nel Vermeulen, Willy Alink en vele anderen.

Niet ongenoemd kan blijven Gerrit Dollekamp (Beurdje), die de rol van kok vervulde in de gaarkeuken. Toen Gerrit op een bepaalde dag, zonder waarschuwing vooraf, niet in de keuken verscheen brak er paniek uit. Het probleem was echter snel opgelost toen de heer Neef, directeur van de zuivelfabriek, aanbod om 300 liter pap ter beschikking te stellen.

Natuurlijk zorgden de Markelose boeren ook voor voldoende eieren toen vlak voor de bevrijding een paasmaaltijd verzorgd moest worden.

Joost vertelt verder:

“In schrill contrast met eerdere (slechte) ervaringen werden we in Markelo goed opgevangen en ons gezin kwam in zaal Smit terecht. Hier zijn we veertien dagen geweest. Op een dag moesten we op een boerenwagen naar Wierden voor ontluizing want we zaten volop onder het ongedierte. Dat was gezien de omstandigheden geen wonder.

Doordat wij wat bewegingsvrijheid kregen kwam mijn broer Bernard in gesprek met Lammertink (Kop'ren Smorre). Op de een of andere manier klikte dat, ook al doordat hij goed kon omgaan met paarden. Hij kreeg toestemming om voor kost en inwoning als knecht te helpen op de boerderij. Ook mijn vader en moeder en mijn jongste zuster Josefen kregen hier enkele dagen later onderdak. Mijn broer Leo, mijn zuster Willemina en ik kwamen eerst bij Meijer (Getjan Meenderink). In de schuur bij Meijer zaten toen Russische krijgsgevangenen die alleen koolbladen te eten kregen. Het beviel ons niet zo goed bij Meijer en een paar dagen later werden we ondergebracht bij Arend Jan en Tonia Klumpers in de Dijkerhoek. Die hadden zelf drie kinde-

ren: Hanna, Willem en Jan. Arend Jan had een klein boerderijtje en was tevens koster van de Hervormde kerk in Markelo. Geweldige mensen! Andere woorden kan ik er niet voor vinden. Ook mijn ouders hadden het bij de Lammertinks goed naar hun zin. Bij Lammertink kwam elke dag Jan Kuipers (ook nu nog), die had, samen met zijn broer Hendrik, een klein winkeltje en een kleermakerij. Van hem hebben we veel kleding gekregen. Als er ooit mensen een lintje verdiend hebben, dan zijn het wel Jan Kuipers, de families Lammertink en Klumpers. Het volgende is me ook altijd bijgebleven: Klumpers wist dat wij katholiek waren. Daarom stond hij er op dat wij zondagsmorgens naar de RK kerk in Goor gingen. Wij mochten de fietsen van hun kinderen gebruiken. In deze plezierige omgeving bleef ik tot de bevrijding.

Jan Kuipers, de man waar Joost met dankbaarheid aan terugdenkt

De bevrijding

De bevrijding van Markelo liet lang op zich wachten. Op 30 maart 1945 trokken de Canadezen, nota bene vanuit Duitsland, de Gelderse Achterhoek binnen. Reeds op 1 april was Diepenheim bevrijd, maar vandaar gingen de bevrijders richting Goor en Delden en lieten Markelo letterlijk links liggen. Bij Varsseveld was een flank van de Canadezen linksaf gebogen en richting Almen getrokken, waar ze het Twentekanaal overstaken. Vandaar trokken ze via Laren richting Holten. Bij de Schipbeek, tussen de Hogebrug en de Wippert, werden ze door de Duitsers enkele dagen (6 en 7 april) opgehouden. Hierdoor werd Markelo, noordelijk van het Twentekanaal, pas op zondag 8 april, vanuit westelijke richting, bevrijd. Dit had wel als voordeel dat de Duitsers toen grotendeels al vrijwel geruisloos waren weggetrokken en er op die dag dus nauwelijks gevechtshandelingen plaatsvonden.

Het moment van de bevrijding verliep zo stil dat velen het aanvankelijk nauwelijks konden geloven. Men had zich vooraf een beeld gevormd dat bij de bevrijding, met veel tamtam, een grote schare vluchtende Duitsers achtervolgd zou worden door een grote troepenmacht bestaande uit Engelsen en Canadezen. Dat alles zou met veel schieten, vliegtuigen enz. gepaard gaan. Het werd een anticlimax: een jeep met twee Canadese officieren reed het dorp binnen en daarmee waren we bevrijd. Overal brak de uitbundige vreugde los, met name in zaal Smit, waar men alleen maar dacht aan een zo snel mogelijke terugreis naar huis en haard. Er ontstond een ware run op het evacuatiebureau door de mensen die in de buurtschappen bij de boeren waren ondergebracht en die dachten dat ze de volgende morgen al zouden kunnen terugkeren. Ze kregen echter te horen dat de terugreis nog wel een maandje op zich zou laten wachten.

Tijdens de feestelijke dagen direct na de bevrijding zorgde de familie van Kesteren uit Siebengewald, die bij een landbouwer waren ondergebracht, voor de muzikale omlijsting in zaal Smit. Drie weken na de bevrijding, op 22 april 1945, waren er naast de velen die bij de landbouwers in de buurtschappen logeerden,

nog 250 vluchtelingen in het dorp: 110 in zaal Smit, 26 bij Kistemaker (Gorkink), 30 bij de Haverkamp, 22 bij Dollekamp (de Bierpomp), 60 in de huishoudschool aan de Goorseweg en 2 geestelijken bij gemeenteontvanger Klumpers aan de Goorseweg. Op die dag vorderden de Canadezen zaal Smit wat de leiding van de evacuatiedienst veel problemen bezorgde. Uiteindelijk werd de hele bevolking van zaal Smit overgebracht naar de lagere school in Stokkum, waardoor deze ruimte als vluchtelingen-centrum werd opgeheven.

Tegen 30 juni 1945 waren alle vluchtelingen, zowel die in Stokkum als Markelo, weer teruggekeerd en werd de evacuatiedienst definitief opgeheven.

8 april 1945. Joost bevindt zich hier ook ergens tussen

Terug naar Limburg

De wapenstilstand was niet alleen voor ons, maar zeker voor de vele vluchtelingen een ware bevrijding. Eindelijk was er weer enig zicht op een terugkeer.

Joost:” Allereerst was de bevrijding al een waar feest. We waren de hele dag in het dorp en hebben gezien hoe NSB-ers werden opgehaald en voor het gemeentehuis vrouwen kaal geschoren. Ik heb ook gezien hoe Limburgers bij de bevrijding met een steng rondliepen en een band om de arm. Ze waren nu lid van de ondergrondse. Er was er zelfs een bij die in Limburg CCD controleur (Centrale Controle Dienst) was en voor de boeren geen gemakkelijke.”

Joost laat zich er verder niet over uit en laat merken dat men in die tijd geen al te hoge pet op had van dit soort ondergrondse strijders.” Hoewel men nog volop feest vierde werd het verlangen om naar huis te keren steeds groter. Eindelijk was het dan zover. De 2^e Pinksterdag gingen we weer op weg. Dit keer hoefden wij gelukkig niet te lopen. Hoewel wij geen hoge verwachtingen hadden van onze thuiskomst was de eerste aanblik er een van totale ontredde. De Duitsers hadden de meeste huizen leeggeroofd en ontzettend veel vernielingen aangericht. Om kort te zijn: een totale chaos.”

Eenmaal terug in Afferden moest het gewone leven weer een aanvang nemen. Joost ging weer naar school, daarna naar de ambachtschool. Na de ambachtschool werkte hij bij een boer en vervolgens vier jaar in de mijnen in Zuid Limburg. Daarna kocht hij het huis van zijn ouders en begon een bedrijf voor legkippen. Dit (20.000 legkippen) verkocht hij in 1987 omdat er geen opvolgers waren.

Terugblik

Hoe ziet Joost, na al die jaren, terug op zijn tijd in Markelo en de bewoners?

Joost: “Met een heel goed gevoel. Wij hebben nog jarenlang contact onderhouden. Ik ben nog naar de begrafenis van Jan Lammertink geweest, waar ik Jan Kuipers heb gesproken.

Arend Jan Klumpers en zijn vrouw Tonia zijn zo’n driekwart jaar na de bevrijding bij ons op bezoek geweest. Later kregen wij van de pastoor te horen dat het niet gepast was dat wij an-

dersdenkenden onderdak hadden verleend. Mijn vader heeft die pastoor eens goed duidelijk uitgelegd wat die andersdenkenden in die donkere periode voor ons hadden gedaan.

Wat mij vooral opviel in Markelo was dat in veel gezinnen drie generaties samenwoonden. Zo iets kwam bij ons niet voor. In onze Markelose periode is me ook de zo vanzelfsprekende burenhulp opgevallen. Mijn vader heeft serieus overwogen om na de bevrijding in Markelo te blijven. Hij mocht Markelo en zijn bewoners wel.”

Waarin een kleine gemeenschap groot kan zijn.

Bijna 60 jaar geleden werden ontheemden, oorlogsvluchtelingen, in Markelo op een vaak uitstekende manier opgevangen. Het waren medemens en dus hadden ze, volgens het grootste deel van de bevolking, recht op hulp en aandacht, ook al waren het geen ‘noabers’.

Dat typeert een gemeenschap als de onze en heeft in de herinneringen van velen een onuitwisbare, positieve, indruk achtergelaten.

Niet velen vertellen op zo’n manier hun levensverhaal. Het is goed om te kunnen lezen over datgene waarin een klein dorp groot kan zijn.

Gedicht van Jan van Hein.

Bij het doornemen van oude kranten komen we geregeld artikelen, gedichten e.d. tegen van de hand van Jan van Hein. Jan van Hein, volgens de burgerlijke stand Hendrik Jan Dollekamp, woonde aan het Kerkplein op de plek waar nu bakkerij Meinders is gevestigd. Hij was een zeer bekende persoonlijkheid in Markelo. Naast bakker was hij ook klokkenluider en wat veel belangrijker was: betrokken bij alles wat er zoal in Markelo werd georganiseerd en daardoor vaak goed geïnformeerd over bijna alle zaken die er (vaak achter de schermen) in ons dorp speelden.

Bovendien was hij auteur en correspondent voor de krant. Vooral door dit laatste was hij zeer populair en gevreesd, want hij had een scherpe pen waarmee hij de mensen, die tussen de regels door konden lezen, flink de waarheid vertelde. Zijn krantenartikelen zijn dan ook, ruim 75 jaar na dato, nog steeds de moeite van het lezen waard. Daarom geven we een van zijn gedichten, gepubliceerd in het Twents Zondagsblad van 4 november 1923, hier weer.

Het gedicht handelt over wat Wolter Stoelhorst, beter bekend als 'Woolter van de Villa', overkwam. Wolter woonde in een klein boerderijtje aan de Roosdomsweg nr. 21, dat vanwege de zeer geringe omvang in de volksmond de 'Villa' werd genoemd. En

Het huisje waar Wolter van de Villa heeft gewoond

dus werd Wolter zelf door iedereen aangeduid met de naam Woolter van de Villa. Hij behoorde zo ongeveer tot de dorpsinventaris omdat hij werkzaam was bij de gemeentereinigingsdienst en, in die tijd nog met kruiwagen, bezem en schep, dagelijks bezig was om de straten in het dorp vrij te houden van paardenvijgen.

Zondagsjager.

Wat zeg ie, in nun zet niks niejs eheard?
 Dan zak oew is vertellen, wat nog onlangs is gebeurd.
 Woolter van de Villa wol met vaarken nao de waoge,
 Had daorvuur 't peerd van buurman Kris evroagen,
 En de stotkaore natuurlijk ok der bie.
 Joa, en de wichter mochten met, jonge wat wad'n dee blie.
 Alles was vuur mekare, en 't ging van hot, hot, hot,
 De vaarken in de kaore in plase van in 't schot.
 De wichter zongen van: "Jannao was dronken, Jannao was zat,
 Had gin jenever, meer Ranja gehad".
 Meer daor opeens, deut 't peerd nun sproonk
 En 't geenk duur de reepe, of was 't nun eerpelstroonk.
 De keender en de vaarken en Woolter in 'n drek,
 Des amaole nog niks, det stek neet zo krek.
 Meer de vaarken aan 'n haal, de buske in en duur,
 En Wolter van de Villa, too kwam e pas in vuur,
 Leet 't peerdjen met de keender aover an eur lot
 En leep zik oet 'n aom, jao haoste glad kapot,
 De buske in, de sleute duur, de vaarken achternao.
 Hee dach, dat spulleken krieuwe wal gauw wier klaor.
 Hee hegten 't oet, meer was toch nog vol met mood.....
 Meer wat 's det..... 'n schot! Is 't vaarken dood?
 Gelukkig neet, meer eene van Nimrods jagerheeren
 Dach misschien wal an weelde varkensbeeren.
 Dreumen zich al van roem en eer
 As e schoot zonnen weelden varkensbeer.
 He schoot der op lös das zeker en gewis
 Meer gelukkig tot drie keer too..... glad mis.

Huisslaching

We schrijven donderdag 11 november 1939. Het is nog vroeg als ik wakker word van lawaai op de deel. Het betekent dat mijn grootvader de deur van de keuken naar de deel geopend heeft. Het paard heeft dit gehoord en begint krachtig met zijn hoeven tegen de staldeur te slaan, het is zo verwend als een kind. Onze vos weet precies dat, als mijn grootvader op de deel komt, hij een bak met haver krijgt. Mijn vader heeft al een paar keer dikke eiken planken tegen de achterkant van de deur gespijkerd, zoveel heeft die te lijden.

Fornuispot stoken

Mijn grootvader is vroeg vanmorgen, want vandaag moet er een varken worden geslacht. De slachter, Kempers, heeft gezegd dat hij om acht uur komt. Mijn vader hoor ik inmiddels met de melkammers rammelen. Hij is ook vroeg vanmorgen. Ik hoor mijn grootmoeder in de keuken stommelen. De pannenkoeken moeten klaar zijn voordat dat de huisslachter komt. Uit alles blijkt dat de slachtkoorts rondwaart. Ondertussen spring ik ook mijn bed uit, want ik wil het slachten meemaken. Eerst ga ik mijn grootvader helpen bij het voederen van de kalveren en het stoken van de fornuispot. Hierin wordt het water heet gemaakt dat nodig is bij het slachten. Terwijl mijn grootvader de andere varkens voert, kijk ik nog even in het schot¹ naar het varken dat bestemd is om deze winter door ons te worden opgegeten. Volgens mijn grootvader is het een goed varken en zullen er flinke zijden² spek afkomen, misschien wel steentjesspek³.

Heet water

Wanneer het dagelijkse werk af is en de pannenkoeken op, gaan m'n vader en grootvader naar buiten en leggen een paar planken

¹ Schot is een varkenshok

² Zijden zijn vierkante stukken spek

³ Spek dat zo dik is als een tegeltje in de schouw breed is

op de grond. Dit zijn het voor- en achterschot van de hoge boerwagen. Inmiddels is een van mijn broers, die ruim een jaar jonger is, ook naar buiten gekomen. Moeder is ondertussen bezig om de twee jongste jongens te verzorgen.

Mijn broer is al tweemaal aan de weg wezen kijken of de slachter er aankomt. Wanneer de slachter er is en hij de messen over het wetstaal haalt, gaat mijn broer er vandoor naar de buurman. Hij wil geen getuige zijn van de wrede slachtpartij.

Mijn grootvader en de slachter hebben het varken een touw aan de rechters- en achterpoot gedaan en drijven het varken naar buiten. Wanneer het varken bij de planken is gemanoeuvreed, worden de poten onder hem weggetrokken. Het varken valt om precies op de planken. Ze zeggen weleens: "Hij schreeuwt als een mager varken", maar een vet varken kan het ook wel. Hij gaat ontzettend te keer als de slachter boven op hem gaat zitten,

*Het varken van Bussink (Dijkerhoek) wordt met heet water be-
goten door Kempers (slachter)*

evenals m'n grootvader, zodat het varken niet meer overeind kan komen. Mijn vader is ondertussen al weggegaan, want hij moet om half acht op zijn werk bij de coöperatie zijn. Grootmoeder staat ondertussen klaar met de koekenpan en houdt die onder de strot⁴ van het varken als de slachter zijn keel doorsnijdt. Het bloed wordt opgevangen en is bestemd voor het maken van bloodkooke.⁵ Het bloed dat in een emmer gaat, wordt voortdurend doorgeroerd, anders gaat het klonteren. Nog een paar stuiptrekkingen en het varken is dood en mijn grootmoeder gaat met het bloed naar de keuken. Grootvader heeft intussen een ketel met heet water uit de fornuisput gehaald en gaat hiermee de ene kant van het varken begieten, zodat het haar er beter afgeschraapt kan worden. De slachter gebruikt hiervoor een zogenaamd horentje.⁶ Deze wordt ook gebruikt om de klauwen van de poot te trekken. Na ruim een half uur zijn alle haren van het varken verwijderd en zijn de varkenspoten schoongemaakt. Het varken moet nu opgehangen worden op een ladder.

Op de ladder

Er wordt een stevige ladder op de grond gelegd waar het varken op wordt getrokken. Op deze ladder is eerst nog aan de bovenkant een knuppel bevestigd. De beide achterpoten worden met een stevig touw aan deze knuppel vastgebonden. De ladder met het varken wordt overeind gehesen, wat een zwaar karwei is, en in de schaduw tegen de muur gezet. De slachter begint met het opensnijden van de buik zodat het achtergebleven bloed kan weglopen. Ondertussen heeft mijn grootvader de wanne⁷ uit de

⁴ Strot, de keel van het varken

⁵ Bloodkooke is bloedworst

⁶ Horentje is een soort trechter waar aan de onderkant een haak zit.

⁷ Wanne, een gevlochten bak die veelal gebruikt wordt bij het schonen van rogge, enz.

schuur gehaald en deze onder het varken gezet. De slachter haalt nu de ingewanden eruit en deponceert ze in de wanne. De lever en de longen gaan in een aparte teil, want niets (behalve de dikke darm) mag verloren gaan. De blaas wordt er uitgesneden. Die is voor mijn broer en mij om hem op te blazen en te laten

*Het geslachte
varken hangt
op de ladder*

drogen. De vetzwiebel⁸ wordt in zijn geheel er uit gesneden en weggehangen in de schuur om te drogen. Later wordt die gebruikt om de zeis, schop etc. na gebruik in te vetten zodat ze niet

⁸ Vetzwiebel, de anus en vagina met een klein stukje darm

roesten. De binnenkant van het varken wordt daarna goed uitgespoeld met een paar emmers water.

De slachter pakt nu een soort hakbijl en begint aan beide kanten van de ruggegraat de ribben los te hakken, terwijl ook de kop van het varken door midden wordt gehakt. Nadat alles nog een keer is uitgespoeld worden de reuzels⁹ goed naar de zijkant getrokken en het eerste gedeelte van het slachten is klaar. Het varken hangt schoon op de ladder en kan nu bestaarven¹⁰. Wel wordt er eerst nog een stuk gaas om heen gezet zodat er geen kat of hond bij kan komen.

Vetpriez'n

Ondertussen is er ook een noodnoaber¹¹ bij gekomen om te vetpriez'n¹², waarna mijn grootmoeder met de fles en een glas komt en ze gezamenlijk een kloar'n¹³ drinken. De slachter gaat vervolgens op weg naar het volgende karwei.

Voor mijn moeder en grootmoeder begint nu het werk. Allereerst wordt begonnen met het maken van de bloodkooke. Aan het bloed wordt wat water toegevoegd, al roerende wordt er roggemeel door gemengd totdat er een dikke stijve brij ontstaat.

Van deze brij worden ballen gekneet ter dikte van een tennisbal. Deze worden in de fomuispot gaar gestoomd.

Het volgende karwei is het schoonmaken van de dunne darmen, want die worden gebruikt bij het maken van worst. Ze worden geschraapt en men laat ze daarna omlopen¹⁴. Een stinkend en langdurig karwei. Wanneer ze eindelijk klaar zijn, worden ze in een bak met water gelegd dat licht gezouten is. De lever en longen worden gekookt. De eerstvolgende dagen worden ze gebakken en bij de aardappels gegeten.

⁹ Reuzels zijn grote flappen vet

¹⁰ Bestaarven is koud worden, besterven

¹¹ Noodnoaber, buurman

¹² Prijst het varken

¹³ Jenever

¹⁴ Ze worden binnenste buiten gekeerd

Afslachten

Tegen de avond komt de huisslachter terug want het varken moet nu ingezouten worden in een grote kuip. Allereerst wordt de kop er afgesneden en even terzijde gelegd, evenals de reuzels. Vervolgens wordt de helft van het varken op een grote tafel gelegd en begint het afslachten. Bij het inzouten is het van belang dat de stukken spek in het midden van de kuip worden gestapeld. Tussen de stukken wordt zout gestrooid. De overige delen van het varken worden langs het spek gestapeld. Wij jongens staan we er bij het afslachten met onze neus bovenop. Tijdens het afslachten kunnen er namelijk twee muisjes tevoorschijn komen. Hoe de slachter dat precies doet weet ik nog steeds niet, maar op een gegeven moment horen wij een gepiep. Hij heeft een klein stukje vlees in zijn hand dat op een muis lijkt. Deze muisjes zijn voor mij en mijn broer. Bij het afslachten worden de afvalstukjes, zoals spek, vet en vlees in een teil gedaan om in de worst verwerkt te worden. Wanneer het varken

Worst maken met de hand.

aan stukken en brokken, zelfs de oren en de staart, in de kuip zit, drinkt de slachter nog een kloar'n en vertrekt. Elders moet hij nog een varken in de kuip maken.

Worst maken

Ondertussen worden de in stukjes gesneden reuzels gebakken. Die uitgebakken stukjes vet heten nu "Schreumpkes". Ze smaken lekker op een snee roggebrood. Het vet gaat in een kleine keulse pot en wordt de hele winter door gebruikt bij het bakken van de lever, bloodkooke, vlees, pannenkoeken enzovoort. Voor vandaag zitten de werkzaamheden er op. De volgende morgen is er al weer vroeg bedrijvigheid in de keuken. Nu moet er worst worden gemaakt. Dit gebeurt met een worstmachine die op de tafel wordt geschroefd. Eerst worden met deze machine de afvalstukjes gemalen tot met¹⁵. Wanneer dit klaar is komt er een soort trechter aan de machine waar de darmen, die nog in het zoute water liggen, aan worden geschoven. Het "met" wordt met de handen in de machine gedaan, waar een soort schroef in zit die het in de darmen duwt. Op een bepaalde lengte wordt de worst af gesneden en worden de beide einden aan elkaar verbonden door middel van een worstepin, die mijn grootvader in de herfst al heeft gemaakt van sleedoornhout. Wanneer alle worsten klaar zijn worden er een stuk of zes aan een stok geregen en in de wiem¹⁶ gehangen. Dit gebeurt door middel van een soort vork, gaffel genoemd.

Voorbij

De slacht is voorbij. Deze middag hebben wij gebakken lever gegeten en vanavond krijgen we bloodkooke. Mijn grootvader heeft deze morgen het schot uitgemest en schoongemaakt daar komt weer een big in die wordt gemest om dan eind februari te worden geslacht.

¹⁵ Met is een soort gehakt

¹⁶ Wiem is dat gedeelte van de zolder in de keuken waar twee extra balkjes zijn aangebracht

Na ongeveer veertien dagen worden het spek, vlees e.d. uit de pekel gehaald, afgewassen en gedroogd waarna ze ook in de wiem komen te hangen. De oren en de staart zijn er al eerder uitgehaald en opgegeten bij de stampot boerenkool of zuurkool. De varkenspootjes worden veelal gebruikt bij de bereiding van erwten- of bonensoep.

Het slachten op de boerderij, zoals vroeger, kan en mag niet meer. Gelukkig maar. De huisslachter, zoals de ouderen onder ons die nog kennen, is verdwenen. Zelfs slagerijen verdwijnen, met name uit de dorpen. Nog even en wij kopen alles voorverpakt.

Tijdrekening en kalenders

Het gebruik van de namen van de maanden is voor ons de gewoonste zaak van de wereld, we weten niet beter of het is altijd zo geweest. Toch was nog niet zo lang geleden ook nog een andere kalender in zwang: de Heiligenkalender. Veel werkzaamheden op het land werden uitgevoerd op data, die met die kalender verband hielden. Gebruiken overgeleverd uit lang vervlogen tijden.

Hoe zijn we eigenlijk aan de nu gebruikelijke maand benamingen gekomen en wanneer is de huidige kalender ingevoerd? Om dat te weten te komen gaan we met u terug in onze geschiedenis.

Tegelijk met de stichting van de stad Rome in 753 voor Chr. werd de Romeinse kalender ingevoerd. Eerst telde het jaar 10 maanden, maar al snel werd dit aangevuld tot 12. De lengte van het jaar week af van ons zonnejaar.

Op basis van de Egyptische zonnecalender voerde Julius Caesar in 45 voor Chr. de Juliaanse kalender in. Volgens deze kalender telde het jaar precies 365,25 dagen. Het probleem van de 0,25 dag werd opgelost door elke 4 jaar een schrikkeljaar in te voeren.

Maar daarmee waren nog niet alle moeilijkheden voorbij, want in werkelijkheid was het zonnejaar nog iets korter dan de 365,25

dagen. Aanvankelijk viel dat nog niet zo op, maar naarmate de eeuwen verstreken begon de kalendertijd steeds verder af te wijken van de tijd zoals deze tot uiting kwam in de opeenvolging van de jaargetijden. Deze fout werd hersteld door paus Gregorius XIII, die in 1582 de Gregoriaanse kalender invoerde, eerst alleen in de katholieke landen.

De verandering hield in dat in oktober van dat jaar er tien dagen werden overgeslagen om de nieuwe kalender weer in de pas te laten lopen met de seizoenen. Na 4 oktober werd het toen 15 oktober.

De provincie Overijssel ging in 1700 over op de nieuwe tijdrekening. Nieuwjaar werd definitief naar 1 januari gebracht.

De maanden van het jaar

Januari

Deze maand is genoemd naar de god Janus, beschermer van poorten en deuren en de god van alle begin. In Nederland heet januari *louwmaand*. In het vroegere Oostenrijk werd januari aangeduid met Jänner. Over de betekenis van de naam louwmaand zijn de geleerden het lang niet eens.

't Meest waarschijnlijke is dat louwmaand "looimaand" betekent. Louwen is een oude woord voor looien. In Utrecht heeft men nog de Lauwersstraat, de straat waar de leerlooiers woonden.

In oude almanakken wordt januari ook wel wintermaand en hardemaand genoemd.

Nieuwjaarskoeken bakken was een bezigheid die in de regel op de laatste dag van het jaar geschiedde. Dit bakken was wellicht een herinnering aan de Germanen, die van Kerstmis tot aan Driekoningen feestmalen aanrichtten en koeken bakten. De gebakken koeken werden de nieuwjaarswinners (nieuwjaarswensers) aangeboden.

Verdere werkzaamheden in januari waren spinnen en het maken van merklappen. Doordat er in de wintermaanden op de akkers niets te doen viel, hield men zich bezig met het zagen van het brandhout op de “zaaghond” en het kloven op de “holtpoer”.

*Koekgaait
Aan het
spinnen*

*Spinnen was
een van de
bezigheden
tijdens de
wintermaan-
den. Dit
gebeurde
zowel door
mannen als
vrouwen*

Tijdens de lange winteravonden werden er bezems van berkenrijs gemaakt en manden, die in het najaar bij de aardappel- en fruitoogst te pas kwamen.

Februari

Deze maand is genoemd naar een latijnse benaming: mensis februius, wat betekent reinigingsmaand. In Nederland wordt

deze maand *sprokkelmaand* genoemd. In het vroegere Oostenrijk heette februari: Feber.

Sprokkelmaand zou in verband staan met hout sprokkelen, maar dat wordt door velen bestreden. Sommigen menen dat het een letterwisseling is. Sporkel zou dan sprong betekenen, omdat de maand in een schrikkeljaar een dag meer heeft.

De werkzaamheden op het platteland bestonden uit dezelfde bezigheden als in januari.

2 februari Lichtmis. Een oud gezegde luidt: "Lichtmissen klaar is een goed iemenjaar".

22 februari was Sint Peter oftewel de dag dat schulden en de pacht betaald moesten worden. De boer moest in letterlijke en figuurlijke zin "over de brug" komen, wat lang niet altijd vrijwillig "verhuisdag" betekende. Had men het vorig jaar zijn financiële verplichtingen niet na kunnen komen dan moest men op Sint Peter de pachtboerderij verlaten. De "noodnoabers" stonden dan klaar om te helpen met de verhuizing en het schoonmaken van het huis. Op Sint Pieter werden ook de boel-dagen gehouden.

Ook gold: Als het vriest in de nacht van Sint Peter, dan vriest het nog veertig dagen na dezen.

Maart

Maart in het latijn: martinus mensis d.w.z. de maand van Mars, de oorlogsgod. Volgens de Romeinse kalender de eerste maand van het jaar, volgens de Juliaanse kalender de derde maand. Bij ons is maart de *lentemaand*, in Duitsland März en oudtijds Lenzing (vergelijk: Lenz, lente). Ook het latijnse woord lenis wordt in verband gebracht met lente.

Het voorjaar is evenals het najaar de tijd van ploegen, zaaien en eggen. In maart beginnen de eerste werkzaamheden op de akkers en ook de tuinarbeid neemt een aanvang.

April

April in het latijn: aprilis. Deze maand wordt ook *grasmaand* of *paasmaand* genoemd, omdat Pasen meestal in deze maand valt. Pasen wordt gevierd op de zondag die volgt op de eerste volle maan na het begin van de lente (21 maart). Zodoende kan Pasen vallen op een zondag tussen 22 maart en 25 april. In veel landen is 1 april de dag van de aprilgrappen.

Verzendekensdag in België, Narrentag in Duitsland, Allfoolsday in Engeland en Poisson d'Avril in Frankrijk. Uit de 80 jarige oorlog herinnert u zich nog wel dat we leerden: op de 1e april, verloor Alva zijn Bril (Den Briel).

Het maken van een "boake" op de Dingspelerberg door jongens uit de Dijkkerhoek

Rond Pasen is er veel bedrijvigheid op het platteland. Het maken van een paasvuur is er één van. Vroeger trokken jongeren daags tevoren er op uit om hout te verzamelen bij de boeren. Het ontsteken van het paasvuur zoals bijvoorbeeld op de Markelose berg gebeurt nog steeds. In Lochem en Wageningen heeft men nog de Paaschberg. Volgens een krantenbericht kon men in het jaar 1924 in Markelo vanaf de berg niet minder dan 73 vuren in de omgeving tellen.

In april trok de wortelzaadkoopman langs 's heeren wegen. Met zijn groene zak op de rug kwam hij vanuit Diepenheim en andere plaatsen om hier z'n koopwaar aan de man te brengen.

Mei

Mei in het latijn: Majus, genoemd naar de godin Maja. Mei de maand van de vruchtbaarheid. Zo werd bijvoorbeeld op 1 mei of met Pinksteren de meiboom opgericht als symbool van nieuw

Huwelijksfeest (brulfte) van het echtpaar J.J.Ooms – J..Santvoort..De “brulf-teneugers staan klaar om de gasten te ontvangen. Van links naar rechts: W.Boode, G.W.Elkind, H.J.Mensink, G.J.Overmeen, J.H.Mensink, J.H.Sligman en D.J.Hargeerds.

ontwakend leven. Ook werden er dit soort vruchtbaarheidsbomen opgericht bij een geboorte, een huwelijk, het binnenhalen van de oogst of het onder de kap brengen van een nieuwbouwd huis. In Nederland wordt mei ook wel *bloemaand* genoemd. In deze maand begon voor de landarbeiders het plaggen- of schollenmaaien in het heideveld. Ook het schaddensteken behoorde tot deze bezigheden. Voor dit werk trok men naar het veen. De schadden of zoden werden gebruikt voor het vuur. Terwijl de landarbeiders hun werk deden gingen de “brulften-neugers” op pad om de familie en vrienden van een aanstaand bruidspaar op de bruiloft te “verzeuken”.

Op 11, 12 en 13 mei vallen de IJsheiligen (Mamertus, Pancratius, Servatius), daarna begon men met het bonen poten.

Juni

Juni in het latijn: Junius. De naam is ontleend aan de godin Juno. Het is echter ook mogelijk dat de naam is afgeleid van Licius Junius Brutus, de eerste consul van Rome. In Nederland is juni de *zomermaand* of ook wel de *wiedemaand* (wiede = weide). Oude benamingen zijn nog braakmaand (braken = openbreken = ploegen), wormenmaand en rozenmaand.

Deze maand ging de grasmaaier, voorzien van krukzeis, haarspit, haarhamer en zeisenstrik de weide in. Na het maaien volgde het hooien. Verder zag men in die tijd de hoenderkremer of kippenkerl van hoeve naar hoeve trekken om op kippenhandel te gaan.

21 juni Sint Jan. Oude wijsheden: 'Heeft op Sint Jan een boom nog geen blad, dan is hij dood';

'Als de linde bloeit met Sint Jan, is de rogge rijp met Sint Jacob'.

Tot Sint Jan kon men bonen poten, wanneer het eerste pootsel was afgevroren. Rond Sint Jan werd de andijvie gezaaid.

Sint Jansrogge gaf in het najaar groenvoer voor het vee.

Het snoeien van de meidoorn- en beukenhagen kon beginnen. In deze tijd van het jaar bloeit het Sint Janskruid een oud middel tegen jicht en rheuma.

(wordt vervolgd)

De eerste officiële vastlegging van Markelo's gemeentegrens.

In de loop van het jaar valt bij iedereen een brief in de bus waarin de gemeente aangeeft hoeveel onroerend zaak belasting er dat jaar betaald moet worden. Belastingheffing op grond is van ouds her de meest voor de hand liggende bron van inkomsten voor overheid en/ of adel geweest. Grondeigendom kun je niet ontkennen of ergens wegmoffelen, het is immers direct aanwijsbaar.

Waarschijnlijk is zelfs de tocht, die Jozef en Maria van Nazareth naar Bethlehem maakten, nodig geweest omdat ze daar aan moesten geven welke en hoeveel eigendom ze in die plaats hadden. Immers om alleen een volkstelling te houden had ieder gewoon thuis kunnen blijven en was al dat reizen niet nodig geweest.

Maar dit is een veronderstelling. Een feit is dat in onze eigen geschiedenis het heffen van grondbelasting gebruikelijk was en ook nog wel tot opstanden heeft geleid, denkt u maar aan Filips de Tweede met het heffen van de 10^e penning.

Voordat we keizer Napoleon als gretig inner onzer belastingen kregen in de Lage Landen, was er een systeem ontwikkeld waarbij ieder zelf opgaf hoeveel grond hij bezat en wat de opbrengst daarvan was. Het spreekt vanzelf dat die opgaven niet al te nauwkeurig werden gedaan, bijna iedereen gaf minder op dan het werkelijke bezit.

Toen na de Bataafse Republiek in 1810 ons land door de Fransen werd overheerst, werden daardoor de Franse wetten en verordeningen ook hier van kracht. Een van Napoleons decreten behelsde de invoering van een Kadaster, opdat de belastingheffing op grond beter gewaarborgd kon worden. (Napoleon kon

voor zijn doorlopende oorlogvoeringen best wat extra geld gebruiken). Niet langer zouden de eigen opgaven of geschatte opbrengsten de basis voor de heffing vormen. De door de overheid vast te stellen oppervlakten en opbrengsten werden de uitgangspunten.

Hoe aan de juiste gegevens te komen.

In hun moederland hadden de Fransen ervaring opgedaan met het verzamelen van al de benodigde gegevens. Die ervaring had geresulteerd in een handleiding waarvan in de bezette gebieden direct gebruik kon worden gemaakt. Weliswaar was alles in de Franse taal, maar dat was in die tijd niet zo'n probleem omdat in

de goeude kringen meestal Frans werd gesproken. Toch zijn er heel wat jaren overheen gegaan voordat daadwerkelijk met de kadastrering werd begonnen. Het afwerpen van de Franse overheersing en het terugroepen van de Prins van Oranje uit Engeland, daarna het creëren van een grondwet en, na de vereniging met België, de herziening daarvan in 1815 hadden de grootste prioriteit. Het vinden van voldoende draagkracht om de republiek naar een koninkrijk om te vormen zal ook wel de nodige voeten in de aarde hebben gehad.

Daardoor werden allerlei zaken op de lange baan geschoven. Diverse Franse wetten werden later grotendeels overgenomen en in eigen wetgevingen vastgelegd. De eerste tijd werden de Franse wetten gehandhaafd.

Zo gebeurde het dat in 1825 Markelo aan de beurt was om te worden opgemeten.

Het vastleggen van onze gemeentegrens.

Voor het kadastreren van de grond was een systeem uitgedacht waarbij per gemeente alle gegevens zouden worden vastgelegd. Dit moest gebeuren op landkaarten en in registers waarop en -in alle gegevens werden genoteerd. De eerste stap die genomen werd was het vaststellen van de grens van elke gemeente.

Wilt u meegaan met de landmeter die daarvoor aangewezen was? Vroeg opstaan verplicht, want op 25 september 1825, zullen we beginnen langs de grens te lopen en die te omschrijven. U moet samenkomen met de vertegenwoordigers van onze gemeente, de heer J.H. van Heek, assessor (wat we nu wethouder noemen), de heren B.H. van der Wijk en B.J. ten Senkeldam, door de assessor benoemde aanwijzers en de burgemeesters van Holten en Rijssen op het punt waar de drie gemeenten aan elkaar grenzen.

De, door de Staatsraad, Administrateur der Directe Belastingen, In- en Uitgaande Regten en Accijnzen, benoemde landmeter der 1^e klasse van het Kadaster staat al op ons te wachten. (Landmeters werden naar hun kennis en kunde in drie kategoriën inge-

deeld, en navenant betaald. Die van de eerste klasse waren de duursten).

Op pad.

Na kennismaken en handenschudden wordt het punt van de grens met Holten en Rijssen vastgelegd. Het is het noordelijkste punt van onze gemeente en ligt ten zuiden van het huis van Maatman. De burgemeester van Holten blijft nu achter, hij zal ons weer vergezellen als we de grens met Holten gaan vaststellen. In gezelschap van Rijssens burgervader wordt nu de grens met die gemeente gevolgd. Als er een knik in de grens is wordt die verzekerd met een paal of steen, en krijgt dat punt een nummer. De steen bij Bergman is de laatste plek waar Rijssen en Markelo aan elkaar grenzen. Hier worden we opgewacht door de burgemeester van Wierden en vervolgens we met hem onze tocht. Ontstaat er een meningsverschil over hoe de grens loopt, dan wordt daar overleg over gepleegd en pas wanneer beide partijen het eens zijn gaan we verder. Gelukkig is dat bijna nergens het geval en verloopt de grensbepaling snel. Gemakkelijk is het op die plaatsen waar het midden van een rivier of beek de grens vormt. Dat is met name bij de gemeenten Schoutambt Delden, het midden van de Regge, en Lochem, het midden van de Bolksbeek, het geval. Het meeste werk leveren de gemeenten Stad Goor en Diepenheim op. Met Goor delen we de langste gemeentegrens en de beschrijving daarvan vergt het een en ander van onze vermoeid rakende voeten. Wij zijn zo'n hele dag lopen niet in die mate gewend als de mensen uit het begin van de negentiende eeuw, die nog nauwelijks openbaar vervoer kenden.

Diepenheim.

Om een indruk te geven hoe de omschrijving van zo'n gemeentegrens er uitzag, zullen we de grens met Diepenheim voor een

gedeelte volgen. Beginnende op het punt waar de gemeenten Schoutambt Delden, Diepenheim en Markelo bij elkaar komen, gemerkt met paal no. 30, ligt aan de kant van Diepenheim het bouwland van Gerrit Groot Hedde en dat van de Wed. Gerrit Nijhof. Aan onze zijde liggen de landen van de Gravinne van Wassenaar, achtereenvolgens heide, bouwland, weiland, weer bouwland en heide en dan dennenbos. De grens maakt dan een knik en we steken een terrein over eveneens in het bezit van de Gravinne van Wassenaar, maar eerst zijn er twee palen geslagen om de knikpunten vast te leggen. We lopen richting de Weldommer Allee, die we dwars oversteken, slaan weer een paal en gaan dan in een rechte lijn naar de Regge. We kruisen de Molenbeek, de weg van Diepenheim naar Goor, de Kosters Maat. Een klein stukje volgt de gemeentegrens het midden van de Regge tot we bij het Gemeente Veld de Assche komen. Dit punt wordt ook weer met een paal verzekerd. Dan lopen we verder en vinden aan onze linkerhand (de Diepenheimse kant dus) na elkaar: Diepenheims Broek, hooiland van H. ten Donkeler, van Dijkers van de Borsche Molen, van Domeinen, grond van de Wed. van A.Schelligman Leeftinksmaat, de Erven van Jan Hungerink en komen zo bij het Rolbruggetje, bij de weg van Markelo naar Diepenheim. We hebben ook nog de Diepenheimse Molen zien staan. Aan onze kant trokken we na het Gemeente Veld de Assche langs hooiland van de Gravinne van Rechteren te Dalfsen, van H.Koning, idem in gebruik bij B.Mensink, dan grond van de Diakonie, weiland van de Wed. van Arend Klein Bruggink en als laatste het weiland van de Wed. van E.H.Roesink. Het midden van een beekje, dat er stroomt vormt tussen al deze percelen de gemeentegrens.

Zo gaat de beschrijving verder, langs alle gemeenten. Het zijn er in totaal elf, te weten: Rijssen, Wierden, Schoutambt Delden, Stad Goor, Diepenheim, Borculo, Lochem, Laren, Verwolde, Kring van Dorth en Holten.

Later zijn de lengten van alle omschreven grensgedeelten opgemeten en blijkt de gemeentegrens in totaal ruim 62 km lang te zijn. Hoewel de grens zeker niet in een dag werd vastgelegd was dit een zeer vermoeiende dag. Wellicht werden er gedeelten te paard afgelegd, maar zeker niet op die punten waar mogelijk twijfel over de ligging van de grens bestond. U zult misschien alleen van dit lezen al moe zijn.

Wat later in september 1825 vindt de ondertekening plaats van wat officieel heet: het Proces Verbaal der grensbepaling der Gemeente van Markelo. De gemeentegrens is dan zowel in woorden als op een tekening vastgelegd. Aan elke aangrenzende gemeente is een artikel gewijd, dat voor Markelo is ondertekend door de heer Van Heek en door de desbetreffende burgemeester. Aan het slot tekenen ook nog de aanwijzers de heren Van der Wijk en Ten Senkeldam, en de landmeter.

Nu de grens van de gemeente is bepaald kan er worden overgegaan tot het registreren van alle daarbinnen gelegen grond met de daarop rustende rechten.

Het vaststellen van deze grenzen heeft in alle gemeenten in Nederland plaatsgevonden, een enorm karwei dat uiteindelijk resulteerde in het in werking stellen van het Kadaster in 1832.

Oud nieuws

30 maart 1920

Zaterdagmiddag passeerde ons dorp een auto, komende uit de richting Goor, naar Holten. We hoorden later, dat even buiten het dorp door schooljongens met stenen op deze auto was gegooid, dat men toen had stilgehouden en dat de chauffeur van 5 jongens de petten had meege-nomen. Of deze terug ontvangen zijn weten we niet.

't Is te hopen, dat andere jongens, door de ouders, daar eens op wordt gewezen en ten strengste wordt verboden dergelijke jongensstreken uit te halen, daar de grootste ongelukken hiervan zouden komen.

Uit Tubantia

Nu en...

Het Roadhoes, op de plaats waar in 1930 onderstaande zuivelfabriek stond

Vroeger

